

Böyük realist yazıçı N.V.Qoqol və Azərbaycan ədəbiyyatı

Ofelya İsmayılova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu
E-mail: ismayilova_ofelya@mail.ru

Annotasiya. Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra ölkəmizin ictimai, siyasi, iqtisadi və mədəni həyatında xeyli dəyişikliklər baş vermiş, ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə, tariximizə olan maraq artmış və müxtəlif sahələr üzrə beynəlxalq əlaqələrimiz inkişaf etməyə başlamışdır. Bu baxımdan bədii tərcümə məsələsi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında son dövrlərdə daha aktual və zəruri problemə, müstəqil elmi araşdırma sahəsinə çevrilmişdir.

Tərcümə, şübhəsiz ki, insan fəaliyyətinin mühüm sosial funksiyasını yerinə yetirən, insanların dillərarası ünsiyyətinə imkan yaradan bir növüdür. Yazılı tərcümələrin yayılması insanların digər xalqların mədəni nailiyyətləri ilə tanışlığına, ədəbiyyat və mədəniyyətdə qarşılıqlı zənginləşməsinə geniş imkanlar yaradır.

Qeyd etdiyimiz kimi, rus–Azərbaycan ədəbi əlaqələrinin mühüm inkişaf mərhələsinə yüksəlməsində bədii tərcümənin rolu danılmazdır. Böyük rus klassiklərinin incilərinin müasir Azərbaycan ədəbi dilinə tərcüməsinin özü tərcüməçilik sənətinin ensiklopediyası kimi qiymətləndirilir. A.S.Puşkin, M.Y.Lermontov, N.V.Qoqol, İ.S.Turgenev, A.S.Qriboyedov, F.M.Dostoyevski, L.N.Tolstoy, A.P.Çexov və XIX yüzilliyin digər rus yazıçılarının Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərləri əsl klassik nümunələr hesab edilir.

XIX əsrin qabaqcıl rus realist ədəbiyyatının yaradıcılarından biri də Nikolay Vasilyeviç Qoqol olmuşdur. O, əsərlərində xalqa düşmən olan təhkimçilik quruluşunun yaramaz cəhətlərini kəskin tənqid atəşinə tutmuş, rus cəmiyyəti və xalqının tərəqqi və inkişafına mane olan qara qüvvələri amansız surətdə ifşa etmişdir. Rus həyatının həqiqətlərini misilsiz bir sənətkarlıqla əks etdirən N.V.Qoqolun yaratdığı bədii surətlər canlı, tipik, parlaq və qüvvətlidir.

Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizmin inkişafında da Qoqol realizminin müsbət təsiri olmuşdur. Onun əsərləri Azərbaycan dilinə çoxdan tərcümə edilmişdir.

Açar sözlər: N.V.Qoqol, realist-yazıçı, tərcümənin problemləri, tərcümənin dəyərləndirilməsi, tərcümənin əhəmiyyəti

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 29.11.2024; qəbul edilib – 12.12.2024

The great realist writer N.V.Gogol and Azerbaijani literature

Ofelya İsmayılova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS
E-mail: ismayilova_ofelya@mail.ru

Abstract. The Republic of Azerbaijan in the 90s of the last century, after independence, significant changes occurred in the social, political, economic and cultural spheres of our country, interest in literature, culture, history appeared, and international relations developed in certain areas. From this point of view, the problem of literary translation in Azerbaijani literary studies has recently become a more urgent and necessary problem, an independent field of scientific research.

There is no doubt, translation, as the most important factor in access to science and knowledge, is the main means of communication between peoples and countries. This process is not only the replacement of one text with another, but also various kinds of cultural movements and presenting to the reader extensive information about the writer's work.

As above-mentioned, the role of literary translation in the development of Russian-Azerbaijani literary relations is undeniable. The translation of the pearls of the Great Russian classics into the modern Azerbaijani literary language is regarded as an encyclopedia of the art of translation and is of great importance. The works by A.S.Pushkin, M.Y.Lermontov, N.V.Gogol, I.S.Turgenev, A.S.Griboyedov, F.M.Dostoevsky, L.N.Tolstoy, A.P.Chekhov and other Russian writers of the 19th century translated into Azerbaijani are considered real classic examples.

Nikolai Vasilyevich Gogol was one of the founders of the leading Russian realist literature of the 19th century. In his works, he sharply criticized the bad aspects of the serf system, which was hostile to the people, and mercilessly exposed the dark forces that hindered the progress and development of the Russian society and people. The artistic images created by N.V.Gogol, which reflect the truths of Russian life with an incomparable artistry, are very vivid, typical, bright and powerful.

Gogol's realism had a very positive effect on the development of critical realism in Azerbaijani literature. His works were translated into Azerbaijani language a long time ago, but unfortunately, these first translations have not reached us.

Keywords: N.V.Gogol, realist writer, translation issues, evaluation of translation, importance of translation

Article history: received – 29.11.2024; accepted – 12.12.2024

Giriş / Introduction

XIX əsrin qabaqcıl rus realist ədəbiyyatının yaradıcılarından biri olan Nikolay Vasilyeviç Qoqol öz əsərlərində xalqa düşmən olan təhkimçilik quruluşunun yaramaz cəhətlərini kəskin tənqid atəşinə tutmuş, rus cəmiyyəti və xal-

qının inkişafına mane olan qara qüvvələri amansız surətdə ifşa etmişdir. Rus həyatının həqiqətlərini misilsiz sənətkarlıqla əks etdirən N.V.Qoqolun yaratdığı bədii surətlər olduqca canlı, tipik, parlaq və qüvvətlidir.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizmin inkişafında Qoqol realizminin də müsbət təsiri olmuşdur. Onun əsərləri Azərbaycan dilinə çoxdan tərcümə edilməyə başlasa da, həmin tərcümələr bizə gəlib çatmamışdır.

N.V.Qoqolun “Evlənmək” komediyası 1906-cı ildə tərcümə edilmişdir. AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan bu tərcümənin üzərində “30 mart 1906-cı il. Bakı” sözləri yazıldığından məlum olur ki, əsər Bakıda tərcümə edilmişdir. Əsərin dili canlı, təbii və zəngin olduğuna görə onun dialoqları personajların xarakterik xüsusiyyətlərini, mənəvi aləmini parlaq şəkildə əks etdirir. Bu realist əsərdə hər kəs öz dili ilə danışır. Təəssüf ki, “Evlənmək” komediyasının tərcüməsi Qoqol realizminin bu mühüm xüsusiyyətini əks etdirmir. Tərcümədə dil cansız və yeknəsəkdir. Mühüm səhvlər, nöqsanlar və təhriflər vardır.

Məsələn, əsərin orijinalında Koçkaryov Fyoklaya müraciət edərək deyir:

Orijinal: «– С которых сторон понабрала ворон, а?» [12, с.334].

Tərcümədə: “– A qarğa, bunları haradan yığmısan?” [1, s.64].

Əsərin orijinalında “qarğa” sözü qonaqlara aid olduğu halda, tərcümədə Fyoklaya aid edilmişdir. Və yaxud komediyada Podkolyosin evlənmək haqqındakı işlərindən danışarkən deyir:

Orijinal: «– Вот опять пропустил мясоед» [12, с.335].

Tərcümədə: “– Budur, yenə ət pəhrizini əldən buraxdım” [1, s.66].

Tərcümə mexaniki və hərfi olduğu üçün azərbaycanlı oxucu onu başa düşmür. Tərcüməçi “мясоед” sözünü “ət pəhrizi” deyərək tərcümə edir. Halbuki bu, ət pəhrizi deyil, pəhrizin qurtarması deməkdir. Tərcüməçi qəhrəmanın xarakteri, görüşləri və rus həyatının xüsusiyyəti ilə əlaqədar olan cəhətləri düzgün ifadə edə bilmir. Bu, tərcümənin orijinalın ruhundan uzaq olduğuna, onun zəngin məzmununu və milli koloritini əks etdirə bilmədiyinə bariz nümunədir.

Başqa bir səhnədə Aqafya Tixonovna özünə nişanlı seçməyin çətinliyindən danışarkən deyir:

Orijinal: «— Право, такое затруднение выбор! Если вы ещё один, два человека, а то четыре. Как хочешь, так и выбирай» [12, с.347].

Tərcümə: “— Doğrusu, çox çətin işdir seçki! Bir və ya iki adam olsaydı, yola gedərdi. Amma dörd adamdır. Seç görək, nə tövr ki, sənin xahışındır” [1, s.65].

Tərcüməçi bu sadə, canlı və təbii dialoqu tamamilə süni, mexaniki surətdə ifadə etmişdir. Yazıcının dili idiomatik sözlərlə, canlı xalq ifadələri ilə, rus milli həyatını və məişətini təbii, parlaq surətdə əks etdirən gözəl cümlələr və sözlərlə çox zəngin bir dildir. Tərcüməçi isə bu zənginliyi və xüsusiyyətləri əks etdirə bilməmişdir. Aşağıdakı parçaya diqqət yetirək.

Orijinal: «**Кочкарев** – Гости – то не считанные, кафтаны общипанные. **Фекла** – Гляди налет на свой полет, а и похвастаться нечем: шапка в рубль, а щи без круп» [12, с.345].

Tərcümədə: “**Коçkaryov** – Qonaqlar hesabda çox, libasda yoluq.

Fyokla – Yorğanını ayağına tən uzat, heç qürrələnmə də, parağının qiyməti bir manatdır, şorbanda da düyü tapılmaz” [1, s.66].

Göründüyü kimi, tərcüməçi N.V.Qoqolun əsərində ifadə edilən məna və məzmunu Azərbaycan dilinin idioma və ifadələrindən istifadə edərək tərcümə edə bilməmişdir. Bu nöqsanların nəticəsində yazıcının canlı və koloritli surətləri tərcümədə çox solğun və cansız çıxmışdır.

“Evlənmək” komediyasının ikinci tərcüməsi 1928-ci ildə Bakıda Azərnəşr tərəfindən çap edilmişdir. Tərcümə əvvəlki variantdan o qədər də fərqlənmir. Əsərdə Anuçkin – istefa vermiş zabit, Jevakin – dənizçi, Podkolyosin – məmur, Stepan – onun xidmətçisi, Starikov – tacirdir. Bunlardan hər biri öz xarakterik xüsusiyyətlərinə, şüuruna, mənəvi aləminə uyğun bir dildə danışirlar. Personajların bu dil – ifadə xarakteristikası əsərin ideya məzmununu, tiplərin görüşlərini açmağa xidmət edir. Tərcümədə bunlar tamamilə silinmişdir. Əsərdən bir parçaya diqqət yetirək.

Orijinal: «**Стариков** – Здравствуйте, Анна Пантелеймоновна. Ребята на Гостином

дворе сказывали, что продаете шерсть, ма-тушка?»

Агафья Тихоновна – Здесь не купеческая лавка.

Стариков – Вона! Аль невпопад пришли, аль и без нас дело сварили?» [12, с.344].

Bu danışiq tərzi tacir Starikovun acgözlüyünü, tamahkarlığını və kobudluğunu ifadə etdirir. Dialoqlar belə tərcümə olunmuşdur.

Tərcümədə:

(çevirəni S.Rəhman): “**Стариков** – Xoş gördük, mənim anam Anna Panteleymonovna. Uşaqlar karvansarayda dedilər ki, yun satırsınız?”

Aqafya Tixonovna – Bura alış-verişçi dükanı deyildir.

Starikov – Budur ha, deməli, nahaq gəlmişəm. Deyəsən, bizsiz də aşı bişirib qurtarmısınız?” [4, s.124].

Bu dil digər personajların dilindən o qədər də fərqlənmir. Tacir Starikovun danışiq – ifadə xüsusiyyətləri və onun mənəvi aləmi üzə çıxarılmamışdır.

N.V.Qoqolun dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə böyük bir hədiyyə olan ölməz “Müfəttiş” komediyası tam 10 il mətbuatın və ziyalıların diqqət mərkəzində durmuş, tərcüməsi, tamaşası, çap ərəfəsində olması barədə mətbuatda xəbərlər verilmiş, əsərin dilimizə tərcüməsi ədəbiyyatımızın müvəffəqiyyətli addımı sayılmışdır. Tədqiqatçıların məlumatı əsasında “Müfəttiş” əsərini 1890-cı illərdə N.Nərimanov tərcümə etmiş və “Tərcüman” qəzetində çap etdirmişdir. İkinci dəfə yenidən tərcümə olunan bu əsər 1902-ci ildə Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur. Bu tərcümələr bizə gəlib çatmadığından onun keyfiyyəti haqqında məlumatımız yoxdur. 1949-cu ildə dramaturq S.Rəhman bu komediyanı müvəffəqiyyətlə tərcümə etmişdir. Bu əsər rus dilinin məna zənginliyini, bədii ifadə gücünü, üslub gözəlliyini əks etdirən bir komediyadır. Burada N.V.Qoqol krepostnoyçumülkədar quruluşunun eybəcərliyini, yaramazlığını, şərəf və ləyaqətini itirmiş rüşvətxor, kobud və qəddar şəhər rəislərini və onların ətrafındakı xəyanətkar, oğru, yaltaq və kütbeyin məmurların özbaşınalığını və cinayətkarlığını kəskin satira atəşinə tutmuş, onların eybəcərliklərini göstərmişdir. Tərcümə müasir, sadə və

canlı Azərbaycan dilində səslənir. Əsərdən bir parçaya diqqət yetirək.

Orijinal: «Городничий – Славно завязал узелок! Врет-врет и нигде не оборвется! А ведь какой невзрачный, низенький. Кажется ногтем бы придавил его. Ну да стой, ты у меня проговоришься. Я тебя уж заставлю побольше рассказать. Справедливо заметили, что можно сделать в глуши? Ведь вот хоть бы здесь: ночь не спишь, стараешься для отечества, не жалеешь ничего, а награда, неизвестно еще, когда будет» [12, с.309].

Tərcümədə:

(S.Rəhman): “Şəhər rəisi – Qərribə küyə basır. Yalanı düzür bir-birinin dalınca. Amma gör nə görkəmsizdir, balacadır. Mənə elə gəlir ki, onu bir barmağımla əzə bilərəm. Dayan-dayan, gör səni necə danışdıracağam. Çox doğru buyurursunuz. Kənddə neyləmək olar axı! Lap götürün buranın özünü. Gecələri yatmayıb, vətənə xidmət eləyirsən, heç bir şey əsirgəmirsən, amma mükafat nə bilim nə vaxt olacaq” [3, s.39].

Tərcüməçi şəhər rəisinin ifadəsi üçün səciyyəvi olan dürüst, lakonik sözlər tapmağa müvəffəq olmuşdur. Məsələn, “врет-врет и нигде не оборвется” belə tərcümə olunmuşdur – “yalanı düzür bir-birinin dalınca”. Burada canlı xalq dilindən alınmış sözlər vasitəsilə orijinalın mənası ifadə edilmiş, şəhər rəisinin dil xüsusiyyəti müəyyən dərəcədə əks etdirilmişdir.

Bu dil öz təbiiliyi, sadəliyi, cümlə quruluşu etibarilə tamamilə Azərbaycan dilidir. Onun tərcümə olduğunu hiss etmirik. Daha bir dialoqu nəzərdən keçirək.

Orijinal: «Городничий – Осмелюсь представить семейство мое: жена и дочь.

Хлестаков – Как я счастлив, сударыня, что имею в своем роду удовольствие Вас видеть.

Анна Андреевна – Нам еще более приятно видеть такую особу.

Хлестаков – Помилуйте, сударыня, совершенно напротив: мне еще приятнее.

Анна Андреевна – Как можно-с! Вы это так изволите говорить для комплимента. Прошу покорно садиться.

Хлестаков – Возле Вас стоять есть счастье, впрочем, если вы так уж непре-

менно хотите, я сяду, как я счастлив, что наконец сиюж возле Вас.

Анна Андреевна – Помилуйте, я никак не смею принять на свой счет... Я думаю, вам после столицы вояжировка показалась очень неприятною.

Хлестаков – Чрезвычайно неприятно. Привыкши жить в свете, и вдруг очутиться в дороге: грязные трактиры, мрак невежества. Если б признаюсь, не такой случай, который меня... так вознаградил за все...» [12, с.313].

Tərcümədə: “Şəhər rəisi – İcazə verin, öz ailəmi Sizə təqdim edim: arvadım və qızım.

Хлестаков – Nə qədər şadam ki, xanım, Sizi görmək şərəfinə nail oluram.

Анна Андреевна – Sizin kimi zatı görmək bizim üçün daha xoşdur.

Хлестаков – Rəhm ediniz, xanım, tamamilə əksinə, mənimçün daha xoşdur.

Анна Андреевна – Necə ola bilər? Siz bunu yalnız kompliment üçün buyurursunuz. Acizənə rica edirəm, əyləşin.

Хлестаков – Sizin yanınızda ayaq üstə durmaq özü də bir səadətdir. Ancaq əgər mütləq oturmağımı istəyirsinizsə, oturaram. Nə qədər mən xoşbəxtəm ki, nəhayət, Sizin yanınızda otururam.

Анна Андреевна – Xeyr, xeyr, mən bunu öz hesabıma qəbul edə bilməyəcəyəm... Yəqin paytaxtdakı həyatdan sonra bu səyahət sizə çox cansıxıcı gəlir.

Хлестаков – Son dərəcə cansıxıcıdır, ali cəmiyyətdə bir həyata öyrəşdikdən sonra birdən-birə yola çıxıb, çirкли meyханалар, cəhalət görmək çətinidir. Ancaq boynuma almalıyam ki, bütün bu əziyyətlərin əvəzində məni mükafatlandıran bu gözəl təsadüf olmasaydı...” [3, s.53].

Bu parçanın tərcüməsində Xлestakovun danışığındakı ədəbzlıq, ibarəçilik müəyyən dərəcədə ifadə edilmişdir. Xлestakovun nitqi dilimizdə çox təbii və maraqlı səslənir və orijinalın ruhuna uyğun gəlir. Bu dialoq əsərin məzmununu, tiplərin qarşılıqlı münasibətini, onların tipik xarakter əlamətlərini açmağa xidmət edir. Tədqiqatçıların nəzərinə, S.Rəhmanın tərcüməsi “Müfəttiş”in tərcümələri içərisində orijinalın ruhuna daha çox yaxın olan tərcümədir. O, Azərbaycan dilinin canlı xəzinəsindən, bədii ifadə imkanlarından istifadə edərək, personajla-

rın dilini fərqləndirməyə çalışmışdır. Məsələn, poçt müdiri deyir:

Orijinal: «Смерть люблю узнать, что есть нового на свете. Я там скажу, что это интересное чтение, иное письмо с наслаждением прочтешь: так описываются разные пассажи... а назидательность какая... Лучше чем в «Московских ведомостях» [12, с.301].

Tərcümədə: “Dünyada təzə nə olduğunu öyrənmək üçün əldən gedirəm... Bəzi məktubları lap ləzzətlə oxuyursan. Bəzən qəribə həngəmələr təsvir olunur. İbrətli işlər... Lap “Moskva xəbəri”ndə çap olunan şeylərdən də yaxşı” [3, s.15].

Bu dil süni deyil, canlı və sadədir. Tərcüməçi Azərbaycan dilinin təbii quruluşunu, xüsusiyyətlərini qoruyub saxlamış, onun qayda-qanunlarına sadıq qalaraq Qoqolun tiplərini dil cəhətdən fərqləndirməyə çalışmışdır.

Poçt müdiri sadədil, hər şeydən xəbərdar olmağa çalışan, öz işlərindən səmimi surətdə məlumat verməyə can atan, şirin və məzəli danışığa malik bir tip olduğu üçün onun dili də başqalarından fərqlənir.

Şəhər mülkədarları olan Dobçinski və Bobçinski də Qoqol tərəfindən müəyyən danışiq və ifadə xüsusiyyətlərinə malik olaraq verilmişdir. Bunlar xəbərçi, yalançı və gopçu olduqlarından dillərində və ifadələrində də aldadcılıq, saxta nəzakət ifadə edilmişdir. Ona görə də bunlar həmişə tələsərək, kəsik-kəsik danışirlar, ibarəli sözlər işlədərək nəzakətli olmağa çalışırlar.

Orijinal: «Бобчински – Позвольте, позвольте, я все расскажу по порядку. После получения Вашего письма я расстроился и позволил себе покинуть Ваш дом, да, в ту же минуту я убежал...» [12, с.303].

Tərcümədə: “Bobçinski – İcazə verin, icazə verin, mən hamısını sırası ilə danışım. Siz aldığınız məktubdan dilxor olduqdan sonra mən Sizin evinizdən çıxmaq şərafinə nail oldum, bəli, o saat qaçdım...” [3, s.17].

Əsərdə Osipin də dili çox canlı, yığcam, olduqca koloritlidir. Çox sadə, qısa cümlələrlə danışan Osip öz dilində canlı xalq dilinin təbiiliyini, sadəliyini, aydınlığını əks etdirir. N.V.Qoqol da onun dil xüsusiyyətlərinə xüsusi diqqət vermişdir.

Orijinal: «Осип – Чёрт побери, есть так хочется и в животе трескотня такая, как

будто бы целый полк затрубил в трубы. Вот, не доедем да и только домой! Что ты прикажешь делать? Второй месяц пошел как уже из Питера! Профинтил дорогою денежки, голубчик, теперь сидит и хвост подвернул, и не горячится. А стало бы и очень бы стало на прогоны; нет вишь ты, нужно в каждом городе себя показать» [12, с.304-305].

S.Rəhman Qoqol üslubunun bu gözəlliyini, dil və ifadədəki bu təbiiliyi və canlılığı tam və rə bilməsə də, orijinala xeyli yaxın əsərin realizminə, yazıcının bədii ifadəsinə, personajın təbiətinə yaxın bir dil tapmışdır:

Tərcümədə: “Osip – Lənət şeytana, acından qarnım elə qur-qur quruldayır ki, elə bil orada bir polk qoşun musiqi çalır. Yox, biz evə gedib çıxma bilməyəcəyik. İndi isə bəs neyləyək? Piterdən çıxdığımız iki ay olar. Aşnam pulları havaya üfürdü. İndi quyruğunu qısıb oturub, səsini çıxartmır. Pulu çatardı ha, amma yox, gərək hər şəhərdə özünü göstərsin” [3, s.26].

Beləliklə, tərcümə Qoqolun əsərindəki ideya məzmununu açmağa, onun canlı, realist, tipik xarakterlərini şərh etməyə daha çox yaxınlaşmışdır. Şübhəsiz, bu tərcümənin nöqsanları da vardır. Personajların dil xarakteristikaları tərcümədə tam əks etdirilə bilməmişdir, surətlərin xarakterinə uyğun olmayan ifadələr işlənmişdir.

Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov 1909-cu ildə N.V.Qoqol yaradıcılığına müraciət etmiş və yazıcının “Şinel” povestini tərcümə edərək, “Tərəqqi” qəzetində nəşr etdirmişdir. Böyük rus mədəniyyətinə, onun ədəbiyyatına, dahi söz ustalarına dərin bir məhəbbət bəsləyən Ü.Hacıbəyov, eyni zamanda Azərbaycan bədii dilinə yaxşı bələd olduğu üçün tərcümənin öhdəsindən gəlmişdir. “Şinel”in tərcüməsi orijinala çox yaxın olması, povestin məzmununun doğru, dürüst əks etdirilməsi, dilin sadəliyi və canlılığı ilə fərqlənir. Əsərə müraciət edərkən.

Orijinal: «На шее у Петровича висел моток шелку и ниток, а на коленях была какая-то ветошь. Он уже минуты с три продевал нитку в иглиное ухо, не попадал и потому очень сердился на темному и даже на самую нитку, ворча вполголоса: «Не лезет варварка; уела ты меня, шельма этакая» [12, с.268].

Tərcümədə: “Petroviçin boynundan bir dəstə sap və iplik asılmışdı, dizi üstündə də bir nimdaş libas var idi. Özü də tamam üç dəqiqə idi ki, bir iynəni saplıya bilmirdi, ona görə qarənliyə və həttə sapa acığı tutub mırıldanırdı: “Keçmir, tərs malı tərs! Canımı aldın sən mənim” [2, s.138].

Ü.Hacıbəyov rus sözlərinin hərfi tərcüməsini vermir, Azərbaycan dilində onların tam qarşılığını axtarır və bununla da tərcümənin səlisliyini və bədiiliyini təmin edirdi. Başqa bir parçanı nəzərdən keçirək.

Orijinal: «И Акаки Акакиевич после таких слов вышел совершенно уничтоженным» [12, с.269].

Tərcümədə: “Bu sözlərdən sonra Akaki Akakiyeviç kor-peşman çıxıb getdi” [2, s.138].

Tərcüməçi əsərdə olan “частный пристав”, “квартильный”, “департамент” kimi sözləri olduğu kimi saxlayıb və bunları da doğru saymaq olar.

“Şinel” hekayəsinin sonrakı tərcüməsi tanınmış ədəbiyyatşünas və tərcüməçi Mikayıl Rzaquluzadəyə məxsusdur ki, bu da Azərnəşr tərəfindən N.V.Qoqolun 1953-cü ildə buraxılmış 6 cildliyində yerləşdirilmişdir.

Azərbaycan oxucularının N.V.Qoqolun “Ölü canlar” əsəri ilə tanış olması da əhəmiyyətli hadisə idi. Bu əsər öz ideyalılığı, dərin ictimai məzmunu, yüksək sənətkarlığı etibarilə rus ədəbiyyatında yeni bir addım idi.

N.V.Qoqol “Ölü canlar” əsərində təhkimçilikə Rusiyasında hökm sürən köhnəliyi, xalqın tərəqqi və inkişafına əngəl olan eyibləri, mülkədar və çinovniklərin fırladaçılığını, alçaq və düşkün simasını, onların mənəvi boşluğunu və eybəcərliyini misilsiz bir cəsarətlə açıb göstərmiş və kəskin tənqid atəşinə tutmuşdur. Əsəri 1938-ci ildə M.Rzaquluzadə tərcümə etmiş və əsər orta məktəb üçün “Ədəbiyyat” kitabında dərc edilmişdir. Sonrakı illər bu tərcümə yenidən işlənib yaxşılaşdırılır. Tərcümə, əsasən, əsərin məzmununu doğru əks etdirə bilmişdir. Tərcüməçi Qoqolun səlis, aydın, büllur kimi təmiz üslubunu əks etdirməyə çalışmışdır. Lakin eyni zamanda tərcümədə bir sıra səhv və təhriflərə yol verilmişdir. Bu nöqsanlara nəzər yetirək.

Orijinal: «Предположения, сметы и соображения, блуждавшие по лицу его, видно очень приятны; ибо ежеминутно оставляли

после себя следы довольной усмешки» [12, с.392].

Tərcümədə:

I variant, 1938-ci il – “Onun sifətində dolan ehtimallar, smetalar və mülahizələr, görünür, çox xoş idi; çünki onlar hər dəqiqə üzündə razı gülüş izi buraxırdı” [5, s.215].

II variant, 1948-ci il – “Onun fikrində dolan ehtimallar, smetalar və mülahizələr, görünür, çox xoş idi; çünki bunlar hər dəqiqə onun üzündə bir xoşhallıq izi buraxırdı” [6, s.92].

Bu parçadan aydın görünür ki, əsərin personajının xarakteristikası təhrif edilmişdir. Başqa bir nümunəyə nəzər salaq.

Orijinal: «Так рассуждая, Селифан забрался наконец в самые отдаленные отвлеченности. Если Чичиков выслушал бы, то много подробностей узнал о своей личности...» [12, с.393].

Tərcümədə: “Selifan belə mülahizələr yürüdərək gedib aləmi-lahutun o başına çıxdı. Çiçikov qulaq versəydi, şəxsinə aid bir çox təfəsilatlı şeylər öyrənmiş olardı...” [6, s.93].

Klassik rus ədəbiyyatının Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş əsərlərindən biri də N.V.Qoqolun “Taras Bulba” povestidir. Əlbəttə, bu əsərdə tərcümənin keyfiyyəti yüksək səviyyədə deyildir. Bu əsər ilk dəfə 1930-cu ildə mütərcim T.Məmmədov tərəfindən tərcümə olunmuşdur (Bakı, Azərnəşr, 1930). Bu ilk tərcümə, təbii ki, qüsurludur, rusca mətnin ayrı-ayrı yerləri tərcümədə yoxdur, mütərcim bəzən çox sərbəstliyə və təhriflərə yol vermişdir, tərcümənin dilini də nöqsanlı saymaq olar. Yazıçı S.Rəhman tərəfindən 1951-ci ildə (“İnqilab və mədəniyyət”, 1951, №3) çap olunmuş ikinci tərcüməsi isə tənqidçilərin fikrincə, bu əsərə bir yenilik gətirməmişdir. Ədəbi tənqidin fikrincə, S.Rəhman “Taras Bulba” əsərini tərcümə edərkən, ciddi yaradıcılıq işinə girişməmiş və əsəri rusca orijinaldan tərcümə etmək əvəzinə, köhnə tərcümədən istifadə edib, onun yeni bir variantını hazırlamışdır [10]. Əsərin ruscadan tərcümə edilmədiyini göstərən faktlardan biri də budur ki, köhnə tərcümədə buraxılmış cümlələr və kəlmələr yeni tərcümədə də yoxdur. Bu qüsuralara baxmayaraq, “Taras Bulba”nın tərcüməsi oxucularımızın rus ədəbiyyatı ilə tanış olmasına, rus ədəbiyyatının mütərəqqi realist ənənələ-

rinin yaxından öyrənilməsinə kömək etmişdir. Gəlin əsərdən bir neçə parçaya diqqət yetirək:

Orijinal: «... и они, идя вместе, то освещаясь сильно огнем, то набрасываясь темною, как уголь, тенью, напоминали собою картины Жерардо della notte» [13, с.78].

Tərcümədə:

(S.Rəhman): “... onlar birlikdə gedərək, gah od kimi işıqlanır, gah da kömür kimi qara kölgətək görsənirdilər və bu mənzərə Jerardonun della notte şəklini xatırladırdı” [11].

Burada məna təhrif edilmişdir. Holland rəssamı Qerardonun bu adda şəkli yoxdur, bu, həmin rəssama italyanlar tərəfindən verilmiş addır (ləqəbdır).

Nəticə / Conclusion

Tərcümə dünya miqyasında elmə və biliyə çıxışı təmin edən əhəmiyyətli vasitədir, o həm də ölkələr və xalqlar arasında, keçmişlə bu gün arasında əsas ünsiyyət vasitəsidir. Kökü qədim tarixə bağlı olan tərcümə tələbatdan yaranmışdır, dünya xalqları dillərinin meydana gəlməsi ilə bağlı inkişaf etmiş, təkmilləşmiş və hər zaman öz aktuallığını saxlamışdır.

Tərcümə olunmuş məqalədə N.V.Qoqolun çar Rusiyasının kiçik mülkədarlarını və məmurlarını kəskin satira atəşinə tutduğunu və bir sıra ölməz ədəbi-bədii obrazlar yaratdığına şahid olur. Q.

Kəskin satirik dühaya malik olan yazıçı öz şiddətli tənqid zərbələrini düşüncəsiz, boş həyat keçirən mülkədarlara, rüşvətxorlara və çar mə-

N.V.Qoqolun yazdığı “ночной воздух был довольно свеж...”, S.Rəhmanın tərcüməsində “gəcələr hava çox sərin olurdu” və yaxud “она расчесывала гребнем их молодые, небрежно всклокоченные кудри и смачивала их слезами”, “onların dağınıq saçlarını göz yaşı ilə isladıb darayırdı”, “и слезы остановились в морщинах, изменивших ее когда-то прекрасное лицо”, “və göz yaşları vaxtilə çox gözəl olan üzünün qırıqlarında dayanırdı”, “потому что путь великий летит”, “çox böyük yolu-muz var” kimi səslənən cümlələri çox müvəffəqiyyətli tərcümə kimi hesab etmək olmaz.

murlarına endirmişdir. Onun sənətkar qələmi ilə canlı insan obrazları öz süstlüyü, durğunluğu, mənasızlığı ilə oxucuda nifrət oyadır.

Bu böyük ictimai satirik, bu misilsiz realist sənətkar XIX əsrin rus ədiblərinə (N.A.Nekrasov, İ.S.Turgenev, F.M.Dostoyevski və başqaları) təsir etdiyi kimi, Rusiyada yaşayan digər xalqların yazıçılarına, o cümlədən Azərbaycan ədiblərinə də müsbət təsir bağışlamışdır.

Təəssüf ediləsi bir şey varsa, o da N.V.Qoqolun əsərlərinin Azərbaycan dilinə az çevrilməsidir. Halbuki bu böyük sənətkarın əsərləri dilimizə çevrilərsə, həm oxucularımıza gözəl hədiyyə, həm də yazıçılarımıza yüksək bədii örnək ola bilər.

Ədəbiyyat / References

Azərbaycan dilində

1. Qoqol, N.V. Azərbaycan ədəbiyyatı. – Bakı: Elm, 1952.
2. Qoqol, N.V. Əsərləri. – Bakı: Azərənəşr, 1954.
3. Qoqol, N.V. Müfəttiş. – Bakı: Azərənəşr, 1949.
4. Qoqol, N.V. Əsərləri. – Bakı: Azərənəşr, 1953.
5. Qoqol, N.V. Ölü canlar. Ədəbiyyat xrestomatiyası, 1938.
6. Qoqol, N.V. Ölü canlar. Ədəbiyyat xrestomatiyası, 1948.
7. Qoqol, N.V. Seçilmiş əsərləri, II cild. – Bakı: Azərənəşr, 1953.
8. Qoqol, N.V. Seçilmiş əsərləri. – Bakı: Uşaqgəncənəşr, 1952.
9. Qoqol, N.V. “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1952, № 3.
10. Qoqol, N.V. “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1951, № 3.
11. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 1956, 19 mart.

Rus dilində

12. Гоголь, Н.В. Избранные произведения. – Москва-Ленинград, 1947.
13. Гоголь, Н.В. Собрание сочинений. – Москва: Художественная литература, 1949, т.2.

Великий писатель-реалист Н.В.Гоголь и азербайджанская литература

Офеля Исмаилова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: ismayilova_ofelya@mail.ru

Резюме. После восстановления независимости Азербайджанской Республики в 90-х годах прошлого века, в общественной, политической, экономической и культурной сферах страны произошли значительные изменения, вырос интерес к литературе, культуре, истории, в отдельных областях стали развиваться наши международные отношения. С этой точки зрения в азербайджанском литературоведении проблема художественного перевода стала актуальным и неизбежным, самостоятельной областью науки.

Перевод, безусловно, как важнейший фактор доступа к науке и знаниям, является главным средством связи между народами и странами. Этот процесс не только замена одного текста другим, но и предоставление читателю обширной информации о творчестве писателя.

Умение перевести язык произведений великих русских писателей на современный азербайджанский литературный язык оценивается как энциклопедия мастерства перевода и имеет большое значение. Перевод произведений русских писателей XIX века на азербайджанский язык, таких как А.С.Пушкин, Ф.М.Достоевский, Л.Н.Толстой, А.П.Чехов и др., считается настоящим классическим образцом.

Одним из основоположников русской реалистической литературы XIX века являлся Н.В.Гоголь. Он в своих произведениях резко осуждал и беспощадно разоблачал враждебные и негодные народу стороны крепостного права, «темные силы», что тормозят развитие российского общества. Художественные образы, созданные Н.В.Гоголем, очень живые, типичные, яркие и сильные. Его произведения с давних пор переведены на азербайджанский язык, но к сожалению, эти первые переводы не дошли до нас.

Как известно, художественный перевод требует от переводчика не только знания языка оригинала, но и глубокого знания традиций этого языка. В статье на конкретных фактах находим отражение этих требований.

Ключевые слова: Н.В.Гоголь, писатель-реалист, проблемы перевода, оценка перевода, важность переводческого искусства